

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Панчак-Бялоблоцкої Надії Василівни

«Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях», подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Проблеми європейських парламентських демократій в умовах різних систем міжінституційних відносин у країнах Європи середини ХХ - початку ХХІ століття свідчать про превалюючий характер парламентської представницької демократії в країнах Західної та Центрально-Східної Європи, за якої легітимним механізмом народного представництва вважається парламентський спосіб формування і відповідальності уряду, особливість місця і ролі виконавчої влади полягає в тому, що саме з приводу її влаштування і визначального впливу на неї, як правило, розгортається гостра політична боротьба між законодавцем, політичними партіями, можливо і главою держави, а спосіб розв'язання цих питань чи є не найважливішим критерієм типологізації систем державного правління.

Поняття урядів меншості, які найчастіше зустрічаються у європейських парламентських демократіях, доволі часто є предметом обговорень і в Україні. Воно утвердилося в сучасній політичній науці на тлі відсутності його загальноновизнаного й однозначного тлумачення. Особливо, якщо на увазі мати поступ вітчизняної порівняльної політології, у якій ще зовсім донедавна поняття урядів меншості майже й не використовувалось, особливо в межах окреслення міжінституційних відносин. Зумовлено це тим, що в Україні тільки нещодавно почали формуватись партійні уряди, котрі натомість майже незмінно властиві для всіх парламентських демократій Західної та Центрально-Східної Європи. Але ця специфічність партійних урядів полягає у тому, що вони поділяються на однопартійні і коаліційні більшості, а також на однопартійні і коаліційні меншості. На відмінну від першого типу урядів, де політичну науку

вважають поінформованою, другі вимагають спеціального дослідження, а тому актуалізовані потребою пристальної наукової уваги.

Відтак актуальність дисертаційного дослідження Панчак-Бялоблоцкої Н. В. «Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях» зумовлена найперше потребою з'ясування теоретико-методологічних передумов і атрибутів й емпіричної логіки, суті та специфіки урядів меншості у парламентських демократіях, включаючи такі важливі питання, як: характер міжінституційних відносин в системі парламентської демократії; аналіз феноменів уряду і урядового кабінету, їх класифікація, сутність і специфіка урядів меншості на тлі інших типів урядів у парламентських демократіях. Це вкрай цікаво на тлі можливого інституційного поступу України, особливо після початку нею свого євроінтеграційного шляху.

Отже, дисертаційне дослідження Панчак-Бялоблоцкої Н. В. набуває особливої ваги у зрізі реального наповнення вітчизняної моделі міжінституційних відносин європейським і світовим досвідом формування, функціонування й відповідальності урядів, у тім числі й меншості. Саме на це спрямовані мета та завдання дисертації, в яких приваблює прагнення авторки обґрунтувати проблему в достатньо широкій історичній і географічній перспективі. Достатньо розлогим і обґрунтованим виглядає огляд історіографії та джерельної бази дослідження (яка передусім ґрунтується на західних політологічних доробках), ретельно і критично опрацьованої авторкою. Текст у цій (а також в деяких інших) частині дисертаційної роботи нагадує формат дискусії, спрямованої на пошуки адекватного понятійно-категоріального апарату, який доцільно оперувати у дослідженні феномену урядів меншості. Детальний аналіз наявної джерельної бази дозволив авторці показати різноманітні теоретико-методологічні парадигми і підходи стосовно дослідження, порівняння та систематизації урядів меншості у європейських парламентських демократіях. А відтак ціла низка теоретичних та емпіричних положень і понятійно-категоріальний апарат, введений і запозичений авторкою, є вартими наукової новизни, що підтверджують виважені узагальнення, висновки та рекомендації.

Аналіз дисертаційного дослідження Панчак-Бялоблочної Н. В. дозволяє зробити висновок про виконання нею поставлених завдань дослідження та отримання висновків, що справедливо претендують на наукову новизну. Так, вперше в українській політології здійснено комплексну, всебічну концептуалізацію, зокрема на тлі практики європейських парламентських демократій (у тім числі країн Західної та Центрально-Східної Європи) факту об'єктивності урядів меншості як невиняткових і критичних сценаріїв урядово-формотворчого і загалом політичного процесу, а часто і раціональних й обґрунтованих рішень політичних акторів (с. 23, 144-157, 216-253, 362-448).

Заслуговує на увагу констатація, згідно з якою уряд меншості це уряд, партія чи партії якого не мають абсолютної більшості мандатів у парламенті, однак формування та надалі функціонування його здійснюється на підставі підтримки більшості від номінального складу легіслатури. На цій основі порушено усталену й традиційну для парламентських демократій норму, згідно з якою урядова і парламентська більшість ідентичні. Тому доведено, що уряди меншості – це приклади порушення принципів більшості, властивих для парламентських демократій, а відтак вони ґрунтуються на специфічній легітимності влади й розумінні політики як досягнення та захисту групових інтересів партій і реалізації їхніх виборчих програм (с. 26, 115-169).

В дисертації науково обґрунтовано та аргументовано висновок про те, що уряди меншості, їхні типи і частота формування – це безпосередні наслідки кількісно-розмірних та ідеологічно-поляризаційних вимірів партійних і виборчих систем та раціонально-зумовлених цілей політичних акторів. Відтак у роботі доведено, що уряди меншості постійно перебувають під контролем парламентів, хоч по-різному впливають на політико-управлінський процес і державну політику, бо спроможні ініціювати і змінювати порядок денний. Також у розвідці обґрунтовано, що уряди меншості зазвичай акцентуються не на представництві у парламенті, а на законодавчих коаліціях формально урядових і неурядових/опозиційних партій (с. 24, 362-448).

Варто погодитися з дослідницькими позиціями авторки, згідно з якими серед

парламентських монархій уряди меншості (звичайно однопартійні) найчастіше формуються у системах негативного парламентаризму; серед парламентських республік (лише систем позитивного парламентаризму) у Західній Європі частіше формуються однопартійні, а в Центрально-Східній Європі – коаліційні уряди меншості; серед напівпрезидентських республік Західної Європи превалюють однопартійні, а Центрально-Східної Європи – коаліційні уряди меншості. Додатково виявлено, що законодавчо успішніші й ефективніші уряди меншості в парламентських, а не напівпрезидентських системах, а загалом уряди меншості «вразливіші»/контрольованіші, ніж уряди більшості (с. 25, 449-467).

Науковий інтерес викликають аналіз сценаріїв формування урядів меншості, що сприяють більш консенсусним та компромісним міжінституційним відносинам, а також визначення чинників, що впливають на їх ефективність і стабільність. В умовах, коли вони у законотворчості піддаються сильному тиску легіслатур та функціонують у вичікувальному режимі, однопартійні уряди меншості законотворчо ефективніші, ніж коаліційні уряди меншості й більшості; посадові переваги в урядах меншості діляться лише між урядовими партіями, а політичні переваги – між урядовими і неурядовими партіями; в умовах урядів меншості лімітована роль кабінетів міністрів та прем'єр-міністрів, а натомість посилена – урядових кабінетів; відносини між членами урядів меншості складніші й менш компромісні, стабільні і дисципліновані, ніж у випадку урядів більшості (с. 30, 467-499).

Таким чином, однопартійні уряди меншості зазвичай стабільніші, ніж коаліційні уряди меншості; постійні уряди меншості стабільніші, ніж тимчасові уряди меншості; уряди меншості стабільніші у тому випадку, коли вони частіше формуються. Відтак прогнозовано, що результатом проблеми відносної нестабільності урядів меншості є політична нестабільність загалом та неефективність урядування. На цьому тлі було виявлено, що уряди меншості менш ефективні, ніж уряди більшості у розв'язанні соціально-економічних і системних проблем державного розвитку, а тому може стати передумовою соціально-економічної та політичної кризи. Водночас виявлено, що неефективність урядів меншості варіативна і залежить від типу та композиції урядів меншості та парламентської опозиції (с. 28, 519-552).

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає у можливості їхнього використання в теоретико-методологічному й емпіричному аспекті в інших політологічних дослідженнях та при конституюванні порівняльно-інституційного аналізу урядів як напрямку порівняльної політичної науки, в подальших дослідженнях проблематики урядів в інших країнах світу та Україні, в аналізі перспектив розвитку політичних система.

Загалом у роботі здійснено комплексне порівняльно-політологічне дослідження проблематики урядів меншості в європейських парламентських демократіях, зокрема: охарактеризовано теоретико-методологічні особливості й передумови порівняльного аналізу урядів меншості; окреслено типи, принципи, причини, умови, моделі та способи формування і відповідальності урядів меншості; виявлено конституційно-правові, інституційно-політичні, партійно-електоральні, ідеологічні, владно-опозиційні, виконавчо-законодавчі та внутрішньоурядові атрибути формування, функціонування і відповідальності урядів меншості; оцінено параметри стабільності, ефективності та наслідків урядів меншості.

Висновки дисертації відповідають поставленим завданням та дозволяють констатувати, що дисертаційна робота Н. В. Панчак-Бялоблоцької є цілісним, системним, самостійним дослідженням складної наукової проблеми – державотворення в світовому політичному просторі на межі ХХ – ХХІ ст.

Загалом віддаючи належне позитивним здобуткам і висновкам дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне звернути увагу на питання, які потребують певних уточнень, зауважень та дискусій.

1. У першому та другому розділі, де загалом ґрунтовно проаналізовано різні теоретичні перспективи й методологічні особливості дослідження урядів меншості, авторці варто було б більш наполегливо, якщо це можливо, зосередитись на власному баченні шляхів інтерпретації і порівняння аналізованого феномену урядів меншості. Оскільки в роботі значна увага приділяється конституційно-правовим атрибутам формування, функціонування та відповідальності урядів меншості в європейських парламентських демократіях, законотворчому процесу у контексті урядів меншості вважаємо за необхідне зазначити в авторефераті використання нормативно-правового

підходу до аналізу предмету дослідження.

2. Оскільки дисертаційна робота має значною мірою інноваційний характер і стосується явища, котре у суспільно-політичній свідомості сприймається як не зовсім загальнодоступне, виникає запитання, чому авторка зосередилась винятково на феномені урядів меншості в країнах Західної та Центрально-Східної Європи, але водночас не апелювала до його інтерпретації на прикладі деяких країн Східної Європи, тощо. Тим самим дисертантка змогла б охопити всі країни Європи і можливо ще більш системно та комплексно розкрити сутність феномену урядів меншості.

3. На нашу думку, доволі цікавим, а інколи, можливо, й більш доречним і порівняльним було б перевірити отримані у дослідженні результати з приводу окреслення сутності й особливостей урядів меншості у європейських парламентських демократіях в рамках однакових часових рамок й обмежень (наприклад, з 1991 р.), тобто накладаючи використовувані у дисертаційному дослідженні теоретико-методологічні парадигми й схеми на однакові часові періоди в різних субрегіонах і країнах Європи. З іншого боку, це можна було би зробити й паралельно або ж відтепер у формі додаткового дослідження за результатами дисертації.

4. Дисертантка в ході порівняльного аналізу цілком закономірно вдається до інституційної методології аналізу формування та функціонування урядів меншості в європейських парламентських демократіях. В той же час робота набула б вищого рівня завершеності та системності за умови поглиблення аналізу соціально-історичних, ментально-психологічних чинників, які впливають на особливості міжінституційних відносин в цих країнах.

Разом із цим, висловлені зауваження та побажання не мають принципового характеру і не применшують значимості роботи дисертантки, а лише пропонують можливі шляхи подальшого наукового розвитку й більш глибокого осмислення досліджуваної проблематики.

Автореферат та публікації відповідають змісту дисертації. Основні результати дисертації викладені у 38 наукових працях, в тому числі 16 –

періодичних профільних видань з політичних наук, 3 – індивідуальних та колективних монографіях, 1 – навчальному посібнику. Загалом наукові висновки і результати, одержані у ході дисертаційного дослідження, були апробовані та оприлюднені на 10 наукових і науково-практичних конференціях та семінарах.

У цілому, проведений аналіз дає підстави для висновку про те, що запропонована дисертаційна робота є дуже цікавим й оригінальним дослідженням, яке логічно і аргументовано представляє підхід автора до розв'язання теоретико-методологічних і емпіричних проблем позиціонування та ролі урядів меншості у європейських парламентських демократіях. Відтак дисертація Панчак-Бялоблоцкої Надії Василівни «Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях» відповідає паспорту спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси, п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами)), а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
факультету політології та права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

